

УДК 811.111:378

А. С. Нупадимка

доктор філософії в галузі «Гуманітарні науки»,
старший викладач кафедри іноземної філології
Київського національного університету культури і мистецтв

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються особливості педагогічного процесу навчання міжкультурного спілкування на заняттях з іноземної мови. Наводяться приклади прийомів викладання іноземної мови в рамках комунікативного підходу до навчання. Розкрито проблему мовної підготовки та міжкультурної комунікації в процесі формування культурологічної компетентності в студентів; запропоновано підходи й умови її розвитку у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, компетенція, іноземна мова, аутентичні матеріали, спілкування.

Постанова проблеми. На сучасному етапі глобалізації інформаційного простору, розвитку міжнародних зв'язків і контактів різного рівня й діапазону дослідження проблем, які стосуються міжкультурної комунікації або «крос-культурній компетентності», стає все більш актуальним. Міжкультурна комунікація створює атмосферу взаєморозуміння і сприяє співпраці між усіма зацікавленими сторонами з багатьох напрямів. Діалог допомагає представникам різних культур установлювати особисті дружні контакти, що дають змогу долати нерозуміння і знаходити більше точок дотику й поширювати дружні та мирні взаємини в усьому світі. Учені-гуманітарії все активніше залучаються до участі в обговоренні й вирішенні основних проблем і питань міжкультурної комунікації, підготовки фахівців у галузях перекладу та медіа, творчо мислячих журналістів, фахівців у галузі реклами і зв'язків з громадськістю, маркетингових та інтегрованих комунікацій. У зв'язку з цим доцільно вказати на важливість здатності майбутніх фахівців до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в процесі професійної діяльності в іншомовному середовищі. Невід'ємним складником професійної компетентності сучасної людини мають бути знання іноземної мови та вміння запроваджувати їх у практику своєї діяльності.

Проблема підготовки фахівців до роботи з партнерами, що виростили в іншій культурі, має низку особливостей. Педагоги переглядають методи навчання, переосмислюють і підбира-

ють нові, приділяючи більше уваги формуванню навичок і вмінь міжкультурного спілкування, а не тільки інформуванню про культурні особливості і традиції тієї чи іншої країни. У зв'язку з тим, що інформація для навчання міжкультурної комунікації отримується з різних наук, педагогіка запозичила поняття й категорії антропології, психології, лінгвістики, соціології, теорії комунікацій. Однак така еkleктичність лише збагатила педагогіку як галузь наукових досліджень, тому що її міждисциплінарний характер дав змогу переосмислити багато традиційних і звичних понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гуманістична парадигма сучасної освіти, яка визначає розвиток усіх рівнів освітніх систем і ставить на чільне розвиток людини, особливу увагу приділяє становленню людини як суб'єкта спілкування та взаємодії з іншими людьми.

Мова – джерело педагогіки, творець душі людини, база для духовно-моральних, розумових і громадянських якостей особистості. Іноземна мова, по суті, – не навчальний предмет, а освітня дисципліна, що володіє величезним потенціалом, здатним зробити вагомий внесок у розвиток людини як особистості. Якщо наша мета буде не суто навчальною (не «вміння спілкуватися» або «володіння комунікативною компетенцією»), а освітньою (освіта духовної людини, здатної вести діалог культур), то необхідно подбати про те, щоб розкрити й реалізувати всі потенційні освітні можливості людини [1, с. 25].

Вивчення робіт щодо педагогічного спілкування (А.Б. Добрович, І.О. Зимня, В.А. Кан-Калик, А.А. Леонтьєв, А.В. Мудрик, В.Д. Ширшов та ін.) підтвердило, що спілкування є інструментом культури, спрямоване на виховання людини, розвиток і становлення свідомості особистості, її світовідчуття і світосприйняття [2; 5; 7; 8; 9; 19].

Проблема спілкування найбільш повно вирішується, якщо сформована міжкультурна компетентність допомагає студентам застосувати міжкультурні здібності під час певної професійної діяльності. Тоді реалізується завдання оволодіння мовою не тільки як засобом усного та письмового спілкування, а і як засобом залучення до іншої культури (Ю.І. Пассов, В.В. Сафонова, В.В. Соколова, С.Г. Тер-Минасова) [10; 13; 14; 16]. Питанням інтеграції компонентів культури в процесі навчання іноземної мови присвячені роботи Н.Ф. Бориско, І.А. Закір'янової, В.О. Калініна, В.В. Сафонові, О.Б. Тарнопольського, Г.Д. Томахіна, Н.С. Щерби й ін. [1; 3; 4; 6; 13; 15; 18; 20].

Мета статті – розкрити цілі формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення студентами іноземної мови, а також запропонувати підходи й теоретично обґрунтувати умови, за яких комунікація між культурами буде відбуватися на високому рівні.

Виклад основного матеріалу. По мірі наростання процесів глобалізації мовна культура українців зазнає змін. Останніми десятиліттями комунікація стала більш експресивною, все більше людей орієнтується на західні традиції і стандарти, зростає й індивідуальність поведінки, в тому числі й мовної. Разом із тим продовжують зберігатися характерні для української традиції стереотипні форми комунікації, що мають жорсткі рамки, які детермінують поведінку особистостей.

В Україні ідеї міжкультурної комунікації почали розвиватися одночасно з ідеями принципово нового підходу до викладання іноземних мов. Навчити людей спілкуватися (усно або письмово), навчити виробляти, створювати, а не тільки розуміти іноземну мову – це важке завдання, яке ускладнено тим, що спілкування – не просто вербальний процес. Його ефективність, крім знання мови, залежить від безлічі факторів: умов і культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм вираження, наявності глибоких фонових знань і багато чого іншого [4, с. 27].

У нових умовах під час постановки проблеми викладання іноземних мов стало зрозумілим, що радикальне підвищення рівня навчання комунікації, спілкування між людьми різних національностей може бути досягнуто тільки за ясного розуміння і прийняття до уваги соціокультурний фактор. Іншими словами, крім значень слів і правил граматики, потрібно знати, коли сказати (написати), як написати, кому; як це значення (поняття), предмет думки живе в реальному світі, мова якого вивчається.

Оволодіння іноземною мовою сприяє не лише засвоєнню студентами певних мовних знань, умінь і навичок, а й формуванню умінь і навичок практичного користування мовою, розвитку умінь спілкування на внутрішньокультурному й міжкультурному рівнях, адже спілкування як соціально-психологічний процес неможливе без установа певних контактів між учасниками комунікації.

Спілкування двох людей, один із яких говорить іноземною мовою, є спілкуванням не тільки міжмовним, а й міжкультурним, оскільки комуніканти є представниками різних лінгвокультурних спільнот. Викладачі іноземних мов одними з перших усвідомили, що для ефективності спілкування з представниками інших культур недостатньо відмінного володіння іноземною мовою. Людина повинна не тільки правильно формулювати свої думки іноземною мовою, а й дотримуватися культурних норм, прийнятих у носіїв іноземної мови.

Тому навчання іноземної мови не може обмежуватися повідомленням деякої сукупності знаків, правил їх комбінування, набором стереотипів, необхідних для комунікації, тому що освоєння мови також означає проникнення в іншу систему цінностей, життєвих орієнтирів та інтегрування її у власну картину світу. Щоб навчити студентів ефективно спілкуватися з представниками інших культур, необхідне формування навичок і вмінь спілкування.

Кожен урок іноземної мови – це практика міжкультурної комунікації, зустріч і поєднання культур, тому що кожне слово відображає інший світ, іншу культуру: за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю уявлення про світ. Опанувати комунікативною компетентністю англійською мовою поза межами країни, мова якої вивчається, справа не легка. Тому важливим завданням для викладача є створення реальних та уявних ситуацій спілкування під час проведення занять з іноземної

мови з використанням різних прийомів роботи, таких як дискусії, рольові ігри, творчі проекти тощо. З метою активізації комунікативної діяльності на занятті з іноземної мови та надання можливості студентам глибше пізнати себе, необхідно використовувати на заняттях із практичного курсу іноземної мови ще й такі види робіт, як інтерв'ю, вправи діалогічного спрямування, ділові ігри, вправи соціально-психологічного тренінгу. Щоб виконувати комунікативні завдання, студенти повинні брати участь у комунікативних мовленнєвих видах діяльності й оперувати комунікативними стратегіями. Багато видів комунікації/спілкування, таких як бесіда та листування, є інтерактивними й навчають бути чутливим до соціального вживання іноземної мови. Комунікативний підхід призначає іншу роль самій мові. За допомогою такого підходу підсилюється розуміння студентами повноти значення мови, яку вони вивчають. Студенти мають усвідомити, що реально можуть робити, використовуючи мову.

Не менш важливим є залучення студентів до культурних цінностей народу – носія мови. У контексті дослідження важливого значення набуває робота з автентичним матеріалом. Автентичний матеріал, який може бути використаний як тексти для аудіювання, діалогів, письмових і усних вправ, має низку переваг:

- він близький до мови, яку використовують у звичайних реаліях (слухання доповідей, інтерв'ю, радіопередач тощо);

- він не спрощує й не ускладнює природну розмовну мову, на відміну від спеціально складеного «занадто літературного» матеріалу;

- він доступний будь-кому завдяки Інтернету.

Автентичні матеріали приводять учнів до безпосереднього контакту з політичною/діловою англійською мовою і стають джерелом сучасних матеріалів, які можуть мати безпосередній стосунок до фахових потреб студентів. Робота з автентичними текстами дає змогу в навчальних умовах показати реальні прагматичні соціокультурні ситуації і прокоментувати їх, підвищити внутрішню мотивацію учнів до освоєння іноземної мови, створити психологічну комфортність, розвинути довільну й мимовільну пам'ять, сприяє підвищенню комунікативно-пізнавальної мотивації, формує лінгвокраїнознавчу й інтеркультурну компетенцію, позитивно впливає на особистісно-емоційний стан учнів, забезпечує можливість одночасного звернення до мови та культури.

Спілкування можна опанувати тільки спілкуючись і через спілкування. Тому навчальний процес повинен моделювати міжкультурне спілкування як діалог культур і цивілізацій у сучасному світі, що потребує й відповідного технологічного забезпечення. Звернення до проблеми навчання міжкультурної комунікації на заняттях іноземної мови дає можливість поєднати мову як засіб комунікації з культурою інших народів і країн. Такий підхід до вивчення іноземної мови забезпечує не тільки більш ефективне вирішення практичних, загальноосвітніх, розвиваючих і виховних завдань, а й має подальші можливості для формування та розвитку мотиваційних процесів навчання [2, с. 22].

У будь-якому спілкуванні задіяні людські емоції й реакції. Одне з основних завдань міжкультурного навчання – полегшення процесу адаптації в іншій культурі та зведення до мінімуму негативних наслідків культурного шоку. Тому доцільно включати в навчальну програму елементи тренінгу міжкультурного спілкування. Під час занять студенти отримують можливість відчувати почуття й емоції, які виникають у реальній ситуації міжкультурної комунікації, обговорити, проаналізувати власну поведінку та поведінку партнерів, зрозуміти, що люди часто схильні оцінювати незвичні дії інших людей на підставі неправильних уявлень. Обговорення подібних ситуацій викликає жваві дискусії, значно підвищує мотивацію й зацікавленість студентів у предметі, усуває психологічний бар'єр між студентами та викладачем. При цьому саме навчання все більше набуває характеру діалогу культур. У результаті формується основа повноцінної міжкультурної комунікації, тобто адекватного взаєморозуміння і взаємодії між учасниками комунікативного акту, які належать до різних національних культур. Адже саме розбіжності, невміння орієнтуватися в них через незнання національних культурних особливостей є основним бар'єром у спілкуванні та взаєморозумінні між людьми, навіть якщо вони спілкуються однією мовою. Педагогічним результатом такої навчальної взаємодії є толерантність, досягнення взаєморозуміння, розуміння позиції співрозмовника й поваги до неї. Як зазначає відомий філолог-дослідник Ю.І. Пассов, взаєморозуміння – не обов'язково однаковість думок, але єдність цілей; це – розуміння думки іншої людини, розуміння того, що стоїть за цим, як це співвідноситься із цінностями співрозмовника як представника іншої

культури, який сенс має в контексті міжкультурного спілкування, в контексті діалогу культур і визнання права на використання інших цінностей [1, с. 45].

Висновки і пропозиції. Нами розкрито цілі формування міжкультурної компетентності в процесі вивчення іноземної мови, а також проблему мовної підготовки та міжкультурної комунікації в процесі формування культурологічної компетентності в студентів. Підбиваючи підсумок вищесказаному, необхідно ще раз підкреслити, що ефективність міжкультурного спілкування багато в чому визначається як початковою установкою – високою мотивацією, так і здатністю комунікантів зберегти бажання продовжувати спілкування, попри мовні й культурні бар'єри, що виникають у процесі комунікації.

Список використаної літератури:

1. Бориско Н.Ф. Теоретичні основи створення навчально-методичних комплексів для мовної міжкультурної підготовки вчителів іноземних мов (на матеріалі інтенсивного навчання німецької мови) : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.02 / Н.Ф. Бориско. – К., 2000. – 508 с.
2. Добрович А.Б. Общение: наука и искусство / А.Б. Добрович. – М. : Яуза, 1996. – 254 с.
3. Закірюнова І.А. Проблема соціокультурної компетентності / І.А. Закірюнова // Теоретичні питання освіти та виховання : зб. наук. праць. – Випуск 13. – К., 2000. – С. 109–112.
4. Закірюнова І.А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.А. Закірюнова ; Ін-т вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 22 с.
5. Зимняя И.А. Учебное сотрудничество в процессе обучения иностранному языку в школе / И.А. Зимняя // Коммуникативное обучение иностранным языкам : межвузовский сборник научных трудов. – Пермь, М. : ПГТУ, 1998. – С. 25–31.
6. Калінін В.О. Формування міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови на основі колаборативного навчання / В.О. Калінін // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Випуск 54. – Острог, 2015. – С. 36–38.
7. Кан-Калик В.А. Грамматика общения / А.А. Кан-Калик. – М. : Роспедагентство, 1995. – 108 с.
8. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
9. Мудрик А.В. Учитель: мастерство и вдохновение / А.В. Мудрик. – М. : Просвещение, 1986. – 160 с.
10. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования : [методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного] / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М. : Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.
11. Пассов Е.И. Коммуникативное мышление как феномен и его структура / Е.И. Пассов, З.Г. Шаридова // Коммуникативный метод обучения иноязычной речевой деятельности : сборник научных трудов. Известия ВГПИ. – Т. 221. – Воронеж : Издательство ВГПИ, 1982. – С. 12–23.
12. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация / А.П. Садохин. – М. : Альфа-М ; ИНФРА-М., 2006. – 288 с.
13. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В.В. Сафонова. – Воронеж : ИСТОКИ, 1996. – 238 с.
14. Соколова В.В. Культура речи и культура общения / В.В. Соколова. – М. : Просвещение, 1995. – 192 с.
15. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти / О.Б. Тарнопольський. – К. : Фірма «ІНКІОС», 2006. – 248 с.
16. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : [учебное пособие] / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
17. Тинкалюк О.В. Сутність і структура іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів / О.В. Тинкалюк // Вісник Львівського університету. Серія «Педагогічна». – 2008. – Вип. 24. – С. 53–63.
18. Томахин Г.Д. Реалии в культуре и языке. Лингвострановедение / Г.Д. Томахин // Иностраный язык в школе. – 1981. – № 1. – С. 64–69.
19. Ширшов В.Д. Информационное обеспечение педагогической коммуникации / В.Д. Ширшов // Образование и наука. Известия Уральского научно-образовательного центра РАО. – 2000. – № 3 (5). – С. 41–48.
20. Щерба Н.С. Стратегічна компетенція у підготовці майбутнього вчителя (на матеріалі англійської мови). Модуль I : [навчально-методичний посібник] / Н.С. Щерба ; ред. О.Є. Антонова. – Житомир : Вид-во Житомирського державного університету ім. Івана Франка, 2009. – 204 с.
21. Hofstede G. Cultures and Organisations. Software of the mind / G. Hofstede // Cultures and Organisations. Software of the mind. – McGraw-Hill Education; 3 edition, 2010. – 576 с.

Ныпадымка А. С. Особенности педагогического процесса обучения межкультурному общению на занятиях иностранного языка

В статье рассмотрены особенности педагогического процесса обучения межкультурному общению на занятиях иностранного языка. Приводятся примеры преподавания иностранного языка в рамках коммуникативного подхода к обучению. Раскрыта проблема языковой подготовки и межкультурной коммуникации в процессе формирования культурологической компетентности у студентов, предложены подходы и условия её развития в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, компетенция, иностранный язык, аутентичные материалы, общение.

Nypadymka A. S. Peculiarities of the pedagogical process of intercultural communication and foreign language teaching

The article considers the pedagogical process of teaching intercultural communication at the foreign language lessons. Examples of teaching a foreign language in the context of communication have been given. The article analyses the approaches which have been studying the problem of foreign language and culture teaching. The ways for development of cultural competence in higher education institutions have been proposed.

Key words: intercultural communication, competence, foreign language, authentic materials, communication.